

УДК 8-191:398.23:894.341:882
5298.2020.2.258-263

DOI: 10.35803/1694-

УРДОЛОТОВА Ч.А.

¹Кыргыз Республикасынын Улуттук Илимдер Академиясы, Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институту, Бишкек, Кыргыз Республикасы
НАН КР, Институт языка и литературы им. Ч.Айтматова Бишкек, Кыргызская Республика

URDOLOTOVA CH.A.

¹NAS KR, Institute of Language and Literature named after Ch.Aitmatov Bishkek, Kyrgyz Republic (e-mail: adyldekova.0707@gmail.com)

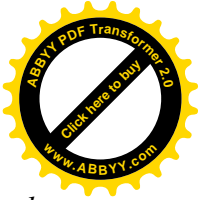
ТАМСИЛ ЖАНРЫНЫН ИЗИЛДЕНИШ АБАЛЫ СОСТОЯНИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ЖАНРА БАСНИ STATE OF FABLE GENRE RESEARCH

Искусствонун бир тармагы болуп келген адабиятта түрдүү жанрдагы, түрдүү багыттагы чыгармалар жаралып окурмандарга тартууланып келет. Чыгармалар аркылуу окурмандар ар түрдүү баалуулуктарды таанып билсе, изилдөөчүлөр үчүн изилдөөнүн объектиси болуп, тынымсыз кыймылда экендиги талашсыз. Мына ошондой кызыктуу, адамзаттын өсүшүндө тарбиялык мааниси зор жанрлардын бири тамсил жанры. Тамсил жанры адабиятта эң байыркы жана дүйнөгө көп тараган жанрлардын катарына кирет. Макалада тамсил жанрынын дүйнөлүк адабиятта, анын ичинде кыргыз адабиятында пайда болушу, өсүп-өнүгүшү, жанр катары калыптанышы тууралуу түшүнүк берилет. Тамсил оозеки адабиятта пайда болуп, кийин жазма адабиятка келгендиги далилдүү мисалдар менен талданат. Ошондой эле тамсил жанрынын изилдениши тарыхы кеңири каралып, буга чейинки изилдөөчүлөрдүн эмгектерине анализ жүргүзүлөт.

Өзөк сөздөр: тамсил, жанр, адабият, аллегория, адабиятчы, оозеки адабият, жаныбар, сатира, акын, идея.

В литературе, которая всегда была отраслью искусства, созданы и представлены читателю произведения разных жанров и направлений. Если читатели могут распознавать разные ценности через произведения, становится ясно, что они являются объектом исследования исследователей и находятся в постоянном движении. Одним из таких интересных жанров, который имеет большое воспитательное, нравственное значение в росте человечества, является жанр басня. Басня - один из древних и наиболее распространенных жанров в литературе. В статье рассматривается происхождение, развитие и становление басни в мировой литературе, в том числе в кыргызской литературе. Также подробно рассматривается история изучения жанра басни и работы предыдущих исследователей.

Ключевые слова: басня, жанр, литература, аллегория, литературовед, устная литература, животное, сатира, поэт, идея.

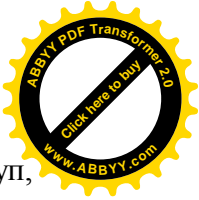

In literature, which has always been a branch of art, works of different genres and trends have been created and presented to the reader. If readers can recognize different values through works, it becomes clear that they are the object of research of researchers and are in constant flux. One of such interesting genres, which has great educational, moral significance in the growth of mankind, is the genre of fable. Fable is one of the oldest and most widespread genres in literature. The article examines the origin, development and formation of a fable in world literature, including in Kyrgyz literature. The history of the study of the genre of fable and the work of previous researchers is also examined in detail.

Key words: *fable, genre, literature, allegory, literary critic, oral literature, animal, satire, poet, idea.*

Адамзаттын тарыхый өсүп-өнүгүшүндө көркөм адабият адамдардын турмушунда чоң роль ойноп, аларды инсандык өнүгүүгө баштап, не деген адабият алптары бул же тигил жанрларды практикага киргизип, алардын алгылыктуулары, сиңимдүүлөрү улам кийинки муун тарабынан улантылып келди. Кээ бир жанрлар өз мезгилинде пайда болуп, кайрадан колдонуудан чыгып калды. Мына ушул адамзат тарыхында бирде активдүү көрүнүп, бирде көз жаздымда калып, бирок жалпысынан коомдо жашап жана байып, өнүгүп, адамзатка кызмат кылган жанрлардын бири – тамсил жанры. Бул ары кызыктуу, ары байыркы жанрдын келип чыгышы, дүйнөлүк адабиятта, анын ичинде кыргыз адабиятында изилдениш тарыхы жөнүндө талдоо – макалабыздын негизги максаты.

Бул жанрдын тарыхы адабий туундулардын ичинен эң байыркыларынан жана ал оозеки, жазма түрүндө болуп, Батыш, Чыгыш адабиятында жашап келет. “Тамсил” термини кыргыз элинде акыл-насаат катары айтылган оозеки жана жазма баяндарды түшүндүргөн. Кеңири мааниде турмушту каймана туюндурган жомоктор, ырлар, дастандар да ушундайча аталып, кийинчерээк орус адабиятынын азыркы маанидеги “басня” сөзүнүн кыргызча котормосу катары кабыл алынган. “Тамсил” сөзү К.Карасаевдин чечмелөөсү боюнча, түпкүлүгү арабдардан келип, которгондо “үлгү сөз”, “нарктуу сөз”, “накыл сөз” деген маанини берет [4,704-б]. Ал эми К.К.Юдахиндин сөздүгүндө “басня”, “притча”, “иносказание” деп которулуп берилет. Бул терминди кыргызча чечмелөөдө адабиятчылар, изилдөөчүлөр (Х.Бапаев, Ж.Шериев, А.Муратов, М.Борбугулов, Р.З.Кыдырбаева, К.Асаналиев) орус сөздүктөрүндөгү аныктамаларды негиз кылып келишет. Х.Бапаев “...Тамсил сюжеттүү келип, көбүнчө эркин ыр түрүндө жазылат. Тамсилдеги ар бир сөз кароолого алган бутасына дал тийип турушу керек. Эгерде мындай касиет болбосо, тамсилдин тарбиялык таасири да солгундай түшөт” [2, 83-б] десе, М.Борбугулов “Көбүнчө ыр менен жазылган каймана маанидеги кыска баян” [3,446-б] экендигин белгилейт. Тамсилдин жанрдык белгилерин ачып берүүдө адабиятчы К.Исаков “Тамсил кудурети” [5,12-б] аттуу монографиялык эмгегинде кеңири токтолот. К.Исаков тамсилдин ыр түрүндө да, прозалык түрдө да болорун, баяндоо стилинде жазылган эпикалык чыгарма экендигин, сатиралык адабиятка кирерин, каармандары жаныбарлар, өсүмдүктөр, ар кандай буюмдар болуп, алар адамча ой жүгүртүп, сүйлөп, ж.б. адамдык касиеттерге ээ экендигин, сонунда адептүүлүккө чакырган моралы айкын көрүнгөн адабияттын жанры экендигин айтып, так, кенен аныктама

берген. Демек, тамсил дидактикалык адабияттын кичи эпикалык жанры болуп, таалим-тарбияны түздөн-түз көрсөткөндүгү, эң соңунда нравалык мораль айткандыгы адабияттын башка жанрлардан айрымалап турган касиети болуп эсептелет.

Кыргыз оозеки чыгармачылыкта тамсилдин өзөгү байыртадан эле болгонун белгиледик, ал эми жазма адабиятта жанр катары калыптанып, профессионалдуу формада жазыла баштаганы 20-40-жылдар болуп эсептелет. Мисалы, Молдо Кылычтын 1925-жылы чыккан китебиндеги “Буудайык”, “Канаттуулар” “Бүркүттүн тою” аттуу аллегориялык чыгармалары, 1926-жылы чыккан К.Баялиновдун “Балдар аңгемелери” китебиндеги “Түлкү менен Суур”, “Чабалекей менен Жылан” тамсилдери, Тоголок Молдонун 1939-жылы чыккан “Балдар жомогу”, “Жер жана анын балдары” китептери. Ал эми дүйнөлүк адабиятта тамсилдин башталыш этабы Эзоптун ысымы менен байланыштуу. Анын тамсилдери б.з.ч. 3- кылымда жыйналып Деметрий Фалерский аттуу философ китепче кылып чыгарган. Анын прозалык тамсилдери чукугандай сөз тапкычтыгы, түшүнүктүүлүгү, кыскалыгы (айрымдары 3-4 эле сүйлөм) жана жөнөкөйлүгү менен айырмаланган. Ошондуктан тамсилдин тили “Эзоптун тили” деп айтылып калышы да бекеринен эмес. Эзоптун тамсилдери кыргыз тилине да которулуп, басма сөзгө жарыяланып келет. Бул жаатта К.Ашымбаевдин эмгегизор.

Эзоптон кийин тамсил жанр катары Рим акыны Федрдин чыгармачылында байкалат.

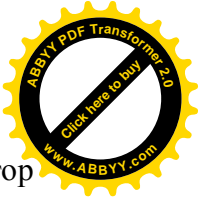
Федр Эзоптун чыгармачылыгын ээрчип, айрым учурда анын тамсилдерин карандай туурап калса, кийинчерээк өз алдынчалуулукка өтүп, өзүнүн сүрөткерлик стилин таап баштайт.

Бул эки тамсилчиден соң тамсилдердин эл арасына таралышына салым кошуп, жогоруда аты аталган тамсилчилердин салттарын улагандар Авиан, кайра жаралуу доорунда Аккурсий, Мартин Лютер, Жан де Лафонтендер болушкан. XVIII-кылымда немец, француз,

италия адабиятында тамсилдин бир топ өкүлдөрү чыкты. Ал эми кыргыз адабиятынын өнүгүшүнө таасири күч болгон орус адабиятында тамсил жанры А.П.Сумароков, А.Е.Измайлов, И.И.Дмитриев аттуу авторлордун ысымы менен байданышат. “Бирок дүйнөлүк тамсилчиликте И.А.Крылов (1768-1844) реалисттик жандуулугу, курч жана таамайюмору, элдик тлге жакын потикалык, стилистикалык табылгалары, бул же тигил тарыхый окуяларды “кармай билгендиги” менен жаңы бийиктикке алып чыкты” [5,26-6].

И.А.Крыловдун чыгармачылыгы кыргыз адабиятында тамсил жанрынын ар тараптуу жетилүүсүнө чоң таасир тийгизди. Демек, антикалык доордон башталган тамсил жанры улам жаңыланып, түрлөнүп отуруп, ар бир тамсилчи улам өздүк чеберчилиги менен бирге өнүктүрүп келди.

Кыргыз адабият таануу илиминде тамсилге байланыштуу изилдөөлөр түз эле теориялык маселелерден башталган жок, адегенде тамсил жанрындагы чыгармаларды жазуу, жыйноо иши жүргүзүлгөн. 1921-1923-жылдары К.Мифтаков Тоголок Молдодон бир топ чыгармаларын, алардын ичинде аллегориялык ыр-поэмаларын жазып алган. Ошондой эле Таластан Эркебей Бердибай уулунан, Майрык Алтыбай уулунан, Караколдон Кыдык Бердалы уулунан, Тондон Керималы

уулунан, Нарындан Осмоналы Дордон уулунан, С.Орозбаковдон элдик жомоктор жана элдик тамсилдер жыйналып алынып, алар жарыялоого жана илмий баа берүүгө даярдалган.

Аллегориялык маанидеги, толук тамсил жанрынын талабына жооп бербеген Молдо Кылычтын “Буудайык”, “Бүркүттүн тою”, “Канаттуулар” деген чыгармалары 1925-жылы Москвадан басылып чыгат. 1926-жылы К.Баялиновдун “Балдар аңгемелери” деген китеби жарыяланып, анын ичинде элдик жомоктордун негизиндеги “Түлкү менен суур”, “Чабалекей менен жылан” чыгармалары да чыккан. Булар кыргыз профессионал адабиятындагы тамсил жанрына жасалган алгачкы кадамдар болгон. Ал эми 1939-жылы Тоголок Молдонун “Балдар жомогу”, “Жер жана анын балдары” деген китептеринин чыгуусу менен адабиятчыларда тамсил жанрын изилдөөгө жол ачылат.

XX-кылымдын 40-жылдарында адабиятчылар совет адабиятында тамсил жанры али калыптана элек болгондуктан, адабиятчылар жазгыч акындардын жалпы чыгармачылыгын караштыруу менен бирге, аллегориялык чыгармаларын жана тамсил тууралуу кеп кылышкан. 1942-жылы адабиятчы Т.Саманчиндин «Советтик Кыргызстан» журналына «Тоголок Молдонун өмүрү жана чыгармалары» деген макаласы басылган. Ошол эле жылдары барандуу эмгек «Кыргыз адабиятынын очерктери» жарык көрөт. М.Богданова, К.Рахматуллин, Ө.Жакишев, Т.Саманчин автор болгон бул жамааттык жыйнакта эң алгачкы жолу кыргыз фольклору классификацияланып, акындар бөлүмүн Т.Саманчин жазып, анда Тоголок Молдонун, Молдо Кылычтын айбанаттар тууралуу чыгарма-тамсилдери талдоого алынат жана алардын аллегориялык мүнөзү, таптык позициясы көрсөтүлөт. 1944-жылы Т.Саманчин тарабынан Тоголок Молдонун ырлар жана поэмалар жыйнагы, 1945-жылы Молдо Кылычтын казалдары басмадан басылып чыгат. Бул китептер аркылуу окурмандар аллегориялык поэмалар жана тамсилдер менен таанышышат. Бирок бул көрүнүш көпкө узабастан, идеологиялык катуу чабуулдан соң аллегориялык чыгармалардын таралышы бир канча мезгилге токтогон.

1952-жылдардан кийин адабияттагы абал бир топ турукташып, ошол жылдын 6-10-июнундагы «Манас» эпосуна арналган бүткүл союздук конференция элдик чыгармалардын тагдырына жол көрсөтүп бергендиги кыргыз тамсилинин да багын ачты. 1953-жылы март айында Кыргызтан жазуучулар союзунда адабий сындын абалы талкууга алынып, анда Кыргызтандын катчысы А.Казакбаев доклад жасап, адабият таануу жана сын тармактарын ар тараптуу өнүктүрүү зарылдыгы көрсөтүлдү. Ж.Таштемиров Тоголок Молдонун чыгармачылыгына арналган кандидаттык диссертациясын коргогон. Анын негизинде монографиясы [7] жарык көргөн. С.Байходжоевдин «Жазгыч акындар» [1] деген китеби чыккан. Бул эмгектеринде жазгыч акындын башка чыгармалары менен бирдикте тамсил жанрындагы барандуу эмгеги учкай болсо да сөзгө алынган, бирок ошол убактагы саясий абалга байланыштуу адамдарды сындаган жанрлар көп талдоого алынбай, көбүнчө жаңы заман тууралуу ырлары, поэмалары макталып көрсөтүлгөн.

XX кылымдын 50-жылдарында сатиралык адабияттын өнүгүшүнө онтойлуу шарттарды КПССтин XIX съезди болду, ошол жерде советтик адамдарда да кемчилдиктер болору, бюрократтар менен социалисттик менчикке кол салгандар,

жанбакты жатып ичерлер коомго жат көрүнүш экендиги айтылып, сынга алынган.

Ошол эле мезгилде партиялык идеологиянын көчбашы болгон «Правда» газетасына

«Тамсилдер жана тамсилчилер» деген баш макала жарыяланат жана анда сатиранын бардык түрү – фельетон да, карикатура да, аңгеме да, алар менен бирге тамсил да керек деп жазат. Бул документ түздөн-түз тамсил жанрына багытталып, жанрды өнүктүрүү маселесин тикесинен тик коюп, партиялык уюмдарга милдеттендирилет. Ушул чечимдерге ылайык чыккан коомдук-сатиралык журналдар (1956-жылы Кыргызстанда «Ара», Башкыстанда

«Хэнэк», Чувашияда «Капкан», Тажикстанда «Хорпушту», туркмөндөрдө «Токмаг»,

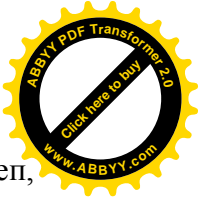
Арменияда «Возни», Азарбайжанда «Кирпи», Өзбекистанда «Муштурм», балдардын

«Веселые картинки» журналы негизделет. 1957-жылдан Латвияда, Эстонияда, Коми, Марий автоном областарында 1958-жылы союзда «Крокодил» журналы активдешкен) чакан жана оперативдүү, окумдуу тамсил жанрынын өсүшү үчүн аябагандай чоң стимул жаратты. Андыктан 50-жылдарда тамсил жанры ар тараптуу өнүктү. Атайын тамсилдер жыйнактары чыкты. Тамсил жанрын изилдөө иши да адегенде рецензия жанрында болуп, анча-мынча болсо да тамсил жанрындагы китептерге адабий талдоо жүргүзүлгөн. Буларга К.Рысалиевдин “Экинчи китепти окуганда...”, К.Артыкбаевдин “Куйкум сөздүү акын”, С.Карымшаковдун “М.Борбугуловдун жаңы тамсилдери” деген рецензияларды мисал кылса болот. Булардын ичинен өзгөчө бөлүп көрсөтө турган С.Закировдун “Кыргыз адабиятындагы тамсил жанры жөнүндө бир-эки сөз” деген макаласы. С.Закиров Бул макаласында жөө жомокор менен тамсилдердин байланышын, жакындыгын карап, фольклордо «...тамсил жанрынын өнүгүшү бир топ начар абалда болгон. Анткени, тамсил жанрынын жандуу өнүгө башташы үчүн жазма адабияттын күчтүү өнүгүшү талап кылынган. ...Бирок, мындан элдик оозеки адабиятта таптакыр тамсил болгон эмес деген жыйынтык келип чыкпайт» [4],- деп келип, Тоголок Молдонун элдик тамсилдерин иштеп чыгуу чеберчилигин көрсөтөт. Ошол элекезде С.Закиров акындар Ж.Бөкөнбаевдин, А.Токомбаевдин согуш учурундагы тамсилдерине кыска экскурс жасайт. Андан ары макала жаш акын М.Борбугуловдун

«Тамсилдер жана ырлар» деп аталган жыйнагындагы тамсилдерди талдоого арналат.

XX кылымдын 60-70-жылдарына барып тамсилдер көбөйгөн сайын аларды изилдөөчүлөрдүн катары да арткан. Булардын ичинде өзгөчө орунда Х.Бапаевдин эмгектери турат. 1962-жылы «Ала-Тоо» журналына анын «Тамсилдеги символикалык образдар» аттуу макаласы басылат. Ал макалада Р.Шүкүрбековдун, М.Борбугуловдун, М.Турсуналиевдин тамсил китептерин талдоого алат. Х.Бапаев “кайсы бир тамсилдерди окуганда анын сатиралык огу кайсы жакка, кимге багытталганы ачык билинбей каларын” айтып, “бул жазуучунун күчсүздүгүн билгизерин” М.Турсуналиевдин “Жепен” тамсили аркылуу далилдейт.

Х.Бапаевдин кыргыз сатырасын изилдөө багытындагы иштери анын ондогон макалаларында жана төрт монографиясында – «Кыргыз сатырасы», «Кыргыз сатырасынын табияты», «Тамсил сыры», «Кыргыз сатырасынын айрым маселелери» деген китептеринде чагылдырылып берилген. Адабиятчы сатиранын тарыхый

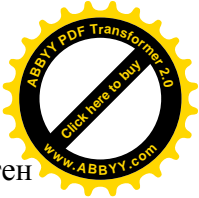
эволюциясын, табиятын, айрым акын-жазуучулардын чыгармаларында изилдеп, ошол сатиралык адабияттардын ичинде тамсил тууралуу да ойлорун айтып отурган. Жогорку монографияларынын ичинен “Тамсил сыры” аттуу 1974-жылы жарык көргөн эмгегинин биринчи бөлүмүндө Тоголок Молдонун, К.Баялиновдун, М.Алыбаевдин, М.Борбугуловдун фольклордук чыгармаларды кара иштеп чыгуудагы чеберчиликтери талдоого алынса, экинчи бөлүмүндө Ата Мекендик согуш мезгилиндеги тамсилдер талдоого алынган. Кийинки бөлүмү “Көркөм тамсилдер” деп аталып, анда И.А.Крыловдун айрым тамсилдерини кыргызчаланышы тууралуу айтып келип, Р.Шүкүрбековдун, М.Борбугуловдун жана ошондой эле жаңы бул жанрга кадам таштаган Э.Чопиев жана М.Турсуналиевдердин тамсилдери тууралуу пикирлерин билдирет. Х.Бапаевдин тамсил жанрын изилдеген эмгеги өз мезгилинде жанрдын спецификалык белгилерин ачып берип, айрым тамсилчилердин чыгармачылыгы боюнча пикир айткандыгы менен маанилүү болгон. Ошентсе азыркы күндүн аталабына ылайык бир топ жетишпей калган жерлери, кемчилдиктери байкалбай койбойт. “Чыгармалардын аттарын санактоо, тарыхый фактылар менен көркөм кубулуштарды байланыштыра албоо, талдоолорунан синтезге келе албоо мүнөздүү. Айрым ойлору, талдоолору ошол ошол бойдон бир китептен экинчи китепке көчүп жүрүп отурушу улам кийинки китептери адабиятчыны өргө жетелеп отуруунун ордуна, бир эле жерди кайра таптоо менен чектелип калган” [5,41-б].

Тамсил жанрынын бир катар проблемалары «кыргыз Крылову» аталган М.Борбугуловдун эмгектеринде да каралган. Ондон ашык тамсил жыйнактарын жазып, XX кылымдагы кыргыз тамсилчилеринин көч башында турган практик-автор ошол эле кезде тамсил теориясына да кайрылып, «Элдик тамсилдер» деген макаласын жазган. Ал макалада эки учурду өзгөчө белгилөө маанилүү: биринчиси, Чыгыш адабиятындагы тамсилдин пайда болуп, алардын кыргыздарга таралуу жолунун көрсөтүлүшү; экинчиси, элдик тамсилчилердин Тоголок Молдонун иштеп чыгуу, жазма адабияттагы тамсил жанрына жакындатуу аракеттеринин ички технологиялары.

Кыргызстандагы орус адабиятчылары да тамсил жанрынын спецификалык өзгөчөлүктөрүн ачып берип, дүйнөлүк адабияттагы тамсил таалимин көрсөтүп, кыргыз тамсилчилерине практикалык жардам берген. Бул жагынан 60-жылдардын ортосундагы Е.Озмителдин «О национальном своеобразии юмора и сатиры» деген баяндамасынан башталган изилдөөлөрүн, М.Рудовдун «Особенности современного басенного стиха» аттуу докладынын тезистерин, «Рождение жанра. Традиции И.А.Крылова и киргизская басня» аттуу макаласы орус тамсилчиси И.А.Крыловдун биздин улуттук кыртышка кандай болуп келгендигин, анын башатында кимдер тургандыгын, кайсыл мезгилде кайсы тамсилдер которулгандыгын жана ошол тамсилдер конкреттүү авторлордун (Тоголок Молдо, Р.Шүкүрбеков, М.Борбугулов, М.Турсуналиев) чыгармачылык жактан калыптанышына кандайча таасир эткендигин көрсөткөн кызыктуу изилдөө.

Кыргыз эл тамсилдери атайын изилдөөгө алынып, жомоктордун ичинен тамсил жанрына ылайык келгендери иргелип өзүнчө «Кыргыз эл тамсилдери» деген китептин чыгышы 1985-жылы чыкты.

Ж.Мусаева түзгөн жана баш сөз жазган бул китеп жана ал жыйнакка кирген

тамсилдерди жыйноочу тууралуу А.Токомбаеванын «Каюм Мифтаков» деген илимий- популярдык очерки тамсил таануучулар жана фольклор үйрөнүүчүлөр үчүн гана маанилүү болбостон маданий мурастарды изилдөө багытында да белгилөөчү эмгектер болду.

Баш сөзүндө Ж.Мусаева элдик оозеки тамсилдердин келип чыгышын айбанаттар жөнүндөгү жомоктор менен тыгыз байланыштырып, ал оюн аргументтер менен далилдөөгө аракет кылат, элдик тамсилдердин кыскалыгына карабай кыргыз тамсилчилигиндеги Тоголок Молдонун орду таамай көрсөтүлөт.

Улуттук тамсилчиликке И.А.Крыловдун чыгармачылык таасири, улуу тамсилчинин мурастарын которуудагы ийгилик-кемчиликтер, тамсилдин жана тамсилди которуунун теориялык жана практикалык абалдары тууралуу Т.Казаков түзгөн “Таберик” китебине жазылган А.Токтогуловдун баш сөзүндө кеңири талкууга алынган. А.Токтогулов өзү да И.А.Крыловдун 105 тамсилин которуп, анын поэтикасын, композициясын жана стилистикасын сактоого аракет кылган.

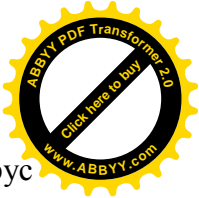
Эгемендик жылдарында илим изилдөө тармагы тлук токтоп калса да, жеке демилге менен чыккан эмгектерде тамсил жанрынын проблемалары изилдөөгө алынды. Бул багытта Батма Кебекованын “Кыргыз-казак фольклордук байланышы” аттуу эмгекте Тоголок Молдонун чыгармачылыгы, анын тамсил жанрындагы чеберчиликтери тууралуу изилдеген. Акындын чыгармачылыгы тууралуу Али Турдугуловдун “Кыргыз классикасы” деген китебинде да “Байымбет – жазгыч акын жана манасчы” деген көлөмдүү макаласы оруналган.

Кыргыз тамсилчилигинин изилдөөдөгү олуттуу эмгектердин бири Г.Орозованын макаласы. “Кыргыз эл тамсилдеринин жанрдык өнүгүшү” деп аталган ал изилдөөклассикалык тамсилдердин башаттарын аныктап, макал-ылакаптар жана жомоктор менен

бул жанрдагы чыгармалардын жакындыктарын кароо менен бирге, тамсилдин өнүгүшүн үч баскычта көрсөтөт, алар : 1) жакшы менне жаманды салыштыруу үчүн колдонулган чечендик өнөр; 2) философтор, ораторлор моралдык чындыкты, нравалуулукту айтуунун ыкмасы катары пайдалангандыгы (Эзоп, Федр, Лессинг); 3) чечендик өнөрдүн чөйрөсүнөн көркөм поэзиянын чөйрөсүнө өтө баштагандыгы (Лафонтен, И.А.Крылов, Тоголок Молдо).

Тамсил жанрына аныктама берип, жанрдын калыптанышы боюнча мурда ойлорду жыйынтыктаган барандуу макала Ж.Орозобековага таандык. Автор элдик тамсилдер менен азыркы тамсилдерди учкай салыштырып, кыргыз тамсилин И.А.Крыловдун тийгизген таасирин так качып берет. Ошондой эле кээ бир акын-жазуучулардын чыгармачылыган арналган эмгектерде алар кайрылган тамсил жанры тууралуу да учкай сөз кылып өткөн авторлор бар. Б.Баймурзаев “Кыргыз сатирасынын актуалдуу маселелери” деген эмгегинде кайрылса, С.Искендерова “Ж.Бөкөнбаевдин чыгармачылыгына фольклордун тийгизген таасири” деген макаласында оозеки чыгармачылыктын тамсилге тийгизген таасирин акындын чыгармачылыгынын негизинде карайт.

Соңку жылдардагы көзгө басар эмгек Г.Э.Мамасалиеванын “История восприятия басенного наследия И.А.Крылова в Кыргызстане” деген темада кандидаттык диссертация коргошу болду. Бирок бул иш түздөн түз кыргыз

тамсилин изилдөөгө багытталган эмес, анткени менен эмгек улуу орус тамсилчисинин адабий-эстетикалык көрөнгөсүн кыргыз акындары кандайча өздөштүргөндүгүн ачууга аракет кылгандыгы менен кызыктуу.

Кыргыз тамсилдерин изилдөө боюнча К.Исаковдун “Тамсил кудурети” аттуу монографиясы абдан баалуу эмгек катары бааласак болот. Бул эмгекте кыргыз тамсилинин жанр катары өзгөчөлүктөрүн, улуттук кыртышта пайда болушун, калыптануу жолун жана айрым тамсилчилердин чыгармачылык өсүү процессин толук кандуу чагылдырып берет. Автор мурдагы изилдөөлөрдө көңүл сыртында калып келген төмөндөгүдөй маселелерди анализдеп, тактыктарды киргизет: элдик тамсилдери менен профессионал тамсилдердин карым-катышы, жанрдик белгилериндеги айырмалары; совет учурундагы тамсил жанрынын эволюциялык процессинин мүнөздүү белгилери; соңку эгемендүүлүк жылдарындагы тамсил жанрынын абалы, мурдагы тамсилдердин салттарынын улантылышы жана жаңы багыттагы изденүүлөрү; кыргыз адабият тануусунда жана адабий сынында жанрдын изилдениш тарыхынын анализи ж.б.

Адабияттар тизмеси

1. Байходжоев С. Жазгыч акындар [Текст] / С.Байходжоев. – Ф.: 1959.
2. Бапаев Х. Кыргыз сатирасы [Текст] / Х.Бапаев. – Ф.: 1967, 88 б.
3. Борбугулов М. Адабият теориясы [Текст]: Окуу китеби / М.Борбугулов. –Б.:1996,
4. Закиров С. Кыргыз адабиятындагы тамсил жанры жөнүндө бир-эки сөз [Текст] / С.Закиров // Ленинчил жаш., -1957. - 23-январь.
5. Исаков К. Тамсил кудурети [Текст]: Монография / К.Исаков. – Б.: “Айат”, 2009, 260б.
 6. Карасаев К. Камус-наама. Карасай сөздүк [Текст] / К.Карасаев. – Б.:1996, 854 бет.
 7. Таштемиров Ж. Тоголок Молдонун чыгармачылык жолу [Текст] / Ж.Таштемиров. – Ф.: 1956.
 8. Сулайманкулова М.Б. Куудулдардын өнөрү комедиялык пьесанын жана сахнанын прообразы [Текст] / М.Б. Сулайманкулова / Вестник КГУСТА. – Бишкек: 2019. - №1(63). – с.87-93.